

1. Z jakých zločinů byly obviněny ženy, o kterých pojednává film? Podílely se na nějakých aktivitách proti komunistickému režimu?

Eduarda Ottová byla sestra Aloise Jaroše, který byl obviněn z protikomunistické odbojové činnosti. Eda a její matka se měly provinít tím, že na zámku Zvěstov poskytl úkryt údajnému agentovi západních zpravodajských služeb. V procesu byla **odsouzena celá Jarošova rodina** – bratr Alois byl odsouzen k trestu smrti, Eda k deseti letům vězení a její matka ke dvanácti. Rodina vlastnila zámek Zvěstov s velkostatkem, který jim byl již před procesem po pozemkové reformě v roce 1948 zabaven. Zbytek majetku jim byl zkonfiskován po vynesení rozsudků. **Potrestání „vesnických boháčů“** bylo jedním z cílů celého procesu. Eduarda Ottová byla z vězení propuštěna až po vypršení celého trestu a v 60. letech **emigrovala** do Kanady, kde dnes (červenec 2008) žije. V 80. letech byla předsedkyní exilového Klubu K231 v kanadském Torontu-Scarborough a díky ní byly do tehdejšího komunistického Československa zaslány finanční částky na pomoc bývalým politickým vězňům a jejich rodinám. Zámek Zvěstov byl v restituci navrácen synovi jejího popraveného bratra.

Růžena Krásná byla **aktivní političkou** Československé strany národně socialistické. Byla odsouzena k dvaadvaceti letům v jednom z procesů, které navázaly na proces s Miladou Horákovou. Komunistický režim se těmito procesy vypořádával se svými **politickými a názorovými oponenty**. Růžena Krásná byla s největší pravděpodobností zapojena do činnosti bývalých politiků národně socialistické strany v ilegaltě (předávání informací na Západ, příprava politického programu na dobu, kdy komunistický režim padne, udržování aparátu národně socialistické strany v činném stavu ad.), ale ona sama o svých aktivitách dodnes ze strachu z komunistické strany a jejích funkcionářů hovořit nechce. Vězněna byla deset let, v současné době žije v Liberci.

Dagmar Skálová se v mládí přihlásila ke skautskému hnutí, kde působila pod přezdívkou Rakša. V roce květnu 1949 se zapojila do **přípravy ozbrojeného převratu** (skupina Květoslava Prokeše), který měl za cíl svrhnout komunistického režimu. Jejím úkolem bylo přivést do hnutí mladé skauty, kteří měli plnit roli spojku, ovšem celá akce byla těsně před vypuknutím prozrazena. Dodnes není jasné, jakou roli v přípravě převratu sehráli agenti Státní bezpečnosti. V následujících soudních procesech padlo několik rozsudků smr-

ti. **Dagmar Skálová vzala před soudem vinu na sebe** a celou řadu mladých lidí tím zachránila od dlouhodobého věznění. Sama byla **odsouzena na doživotí**. Vzhledem k jejímu neústupnému a statečnému chování v době věznění se na ni nevztahovaly velké amnestie z počátku 60. let a na svobodu se dostala až po šestnácti letech. V roce 1968 se aktivně podílela na vzniku a činnosti sdružení bývalých politických vězňů K231 a v roce 1997 jí prezident republiky udělil Řád T. G. Masaryka. Zemřela v roce 2002.

Ludmila Šeflová byla společně se svým otcem **obviněna ze styků s agentem západních zpravodajských služeb**. Byla odsouzena k deseti letům vězení, po odvolání jí byl rozsudek zmírněn na sedm let. Její otec byl odsouzen ke třinácti letům. Z vězení byla propuštěna po pěti letech. Postiženi byli i další členové její rodiny – bratr musel nastoupit k Pomocným technickým praporům a matka byla nucena vystěhovat se ze statku. Ten byl zkonfiskován a připadl vznikajícímu JZD, do kterého předtím rodina Šeflových odmítla vstoupit. Proces se Šeflovými byl jedním z mnoha, které měly **zlikvidovat sedláky a urychlit kolektivizaci**. Ludmila Šeflová dnes žije v Drahlíně u Příbrami.

2. Jaké byly v 50. letech možnosti a formy aktivního odporu a odboje proti diktatuře?

Při vzniku protikomunistického odboje v počátečním období existence komunistického režimu (v letech 1948–1953) hrála velkou roli **naděje v možný zvrát mezinárodních událostí** a očekávání vojenského střetu mezi tzv. Východem a Západem. Po smrti J. V. Stalina v roce 1953 a několika velkých krizích v zemích východního bloku se však mezinárodně politická situace stabilizovala a mocnosti vzaly na vědomí bipolární rozdělení světa. Nicméně aktivity proti totalitní moci se v různých formách objevovaly po celou dobu jejího trvání.

Situace tzv. třetího (tedy protikomunistického) odboje se od dvou předcházejících (tj. prvního, protirakouského, a druhého, protinacistického) značně lišila. Šlo o boj proti příslušníkům vlastního národa, přičemž **neexistovalo žádné domácí ani zahraniční centrum**, které by ozbrojený a politický odpor proti komunistickému režimu koordinovalo. V podmínkách totalitního režimu, kdy byla společnost ovládána rozsáhlým represivním aparátem, se **odpor projevoval různými formami**, které působí živelně a rozmanitě, zároveň však z dnešního pohledu možná až naivně.

Mezi nejvýraznější formy odboje patřily dva **pokusy o vojenský převrat** v roce 1949. Státní bezpečnost je však zlikvidovala ještě před jejich uskutečněním a jejich hlavní protagonisté byli popraveni. Na území celého Československa zároveň působilo množství (odhaduje se, že stovky až tisíce) **protikomunisticky naladěných obyvatel a skupin** různé velikosti. Jejich členové se snažili ohrožovat postupně se etablující komunistický režim a způsobovat mu škody. Akce se však děly izolovaně, bez koordinace, a podstatu režimu neohrožily. Zároveň na celém území působily západní zpravodajské služby a tzv. **agenti-chodci**, kteří s nimi spolupracovali (odhaduje se, že zde působilo až sedm set těchto odbojářů). Přestože agenti získávali a předávali důležité informace z různých oblastí (např. výrobní plány významných průmyslových podniků, informace z komunistických kruhů, zprávy o náladách obyvatelstva atd.), jejich aktivita k pádu komunistického režimu nevedla. Někteří z těch, kterým se podařilo **uprchnout za hranice**, se začali podílet na přípravě ozbrojených československých složek na Západě (např. ve francouzských legiích a jinde).

Při posuzování úspěšnosti odboje je nutné vzít v potaz **aktivitu Státní bezpečnosti**, jejíž činnost proti odpůrcům režimu byla poměrně efektivní a podařilo se jí zlikvidovat celou řadu pokusů o odpor již v zárodku. Využívala při tom tajné spolupracovníky a agenty-provokatéry. Některé protikomunistické skupiny byly dokonce od počátku zakládány a řízeny s vědomím StB.

3. Jaké metody a prostředky nátlaku používali vyšetřovatelé při výslechu?

Pro Státní bezpečnost byl samotný výslech důležitým **nástrojem v boji proti „třídnímu nepříteli“**. Historik Karel Kaplan napsal, že „jednou ze zásad StB bylo, že každý, koho Státní bezpečnost zatkne, musí být usvědčen nebo jinak potrestán. Propuštění z vyšetřovací vazby, jako by osoba byla bez viny, by podkopalo důvěryhodnost a autoritu Státní bezpečnosti, znamenalo by uznání jejích chyb...“. **Zatčená osoba** byla považována za **hlavní důkaz** protistátní či jiné ilegální činnosti a úkolem bylo dostat z ní potřebné doznání. K tomu bylo, především v padesátých letech, využíváno takřka jakýchkoli prostředků.

Vyšetřovatelé kombinovali **fyzické násilí i psychický nátlak**. Fyzické násilí spočívalo mj. v dlouhých výsleších či v odpírání jídla a spánku (vyšetřovaní byli

nuceni neustále chodit v cele). Další formou nátlaku bylo bití, prokázáno bylo mučení elektrickým proudem, v některých případech byly vyšetřovaným zřejmě podávány i drogy. Často horší než násilí byl psychický nátlak, například dlouhodobé zavírání vyšetřovaných do izolace, přerušování styku s rodinou a zatajování informací o ní, vyhrožování perzekucí rodinných příslušníků i známých a nejrůznější ponižování důstojnosti obžalovaných. Cílem bylo vyslýchané fyzicky i psychicky zcela vyčerpat a donutit je, aby se **přiznali ke skutkům, které nikdy nespáchali**.

Již na začátku 50. let bylo rozkazem ministra bezpečnosti týrání zakázáno, ale ve skutečnosti zůstalo ještě dlouho jednou ze základních vyšetřovacích metod. Po roce 1989 stanuli někteří z vyšetřovatelů před soudem – bylo jich však minimum. Řada dalších svou činnost popřela či odkazovala na rozkazy svých nadřízených. Podle rozhodnutí soudů byly mnohé násilné excesy vyšetřovatelů StB již promlčeny.

4. Jak probíhal každodenní život ve věznicích? Jakým těžkostem museli vězni čelit?

Životní podmínky v jednotlivých věznicích a pracovních táborech se lišily. Obecně však bylo věznění pro politické vězně, často odsouzené k vysokým a někdy i doživotním trestům, velmi náročné fyzicky i psychicky.

Vězni sloužili jako **levná pracovní síla** – většina z nich (bez ohledu na věk či pohlaví) musela vykonávat těžkou manuální práci a plnit vysoké pracovní normy. Byli nasazeni v textilním průmyslu, strojírenství, zemědělské výrobě, na stavbách atp. Více než sedmdesát tisíc vězněných mužů prošlo pracovními tábory u uranových dolů, kde v nelidských podmínkách a bez ochranných pomůcek těžili radioaktivní uran. Vězni pracovali v podstatě zadarmo. V případě, že byli za svou práci odměněni, se jim velká část peněz strhávala na stravu, ubytování a ostrahu, další část posílali rodině a zůstávalo jim skromné kapesné, za které si mohli nakoupit osobní potřeby.

Politici vězni byli během věznění často **vystaveni hrubému zacházení a šikaně** ze strany dozorců. Za sebemenší porušení vězeňského řádu, nedodržení pracovních norem a často i za zcela smyšlené přeštky byli trestáni vězněním v korekci (tzv. vězení ve vězení – většinou se jednalo o místnost bez oken a světla), snížením dávek jídla, odebráním tzv. výhod (zákaz korespondence s blízkými, návštěv a balíčků).

V každodenním životě vězňů byly obvyklé **špatné hygienické podmínky, nedostatečná či zcela chybějící zdravotní péče, přeplněné cely, ponižující filcun-ky (prohlídky cel), nekvalitní a nedostatečná strava.** Pro politické vězně, na svobodě často lidi velmi aktivní a společenské, byla psychicky náročná monotónnost vězeňského života a sdílení cel s lidmi odsouzenými za kriminální delikty (zloději, vrahy, prostitutkami).

5. Jakým způsobem si vězni mohli pobyt ve vězení ulehčit?

Možnosti mimopracovních aktivit se v jednotlivých věznicích lišily – některé byly vedením jednotlivých táborů a věznic tolerovány, ale kvůli mnoha jiným byli vězni trestáni. O většině nepovolených aktivit víme především z vyprávění bývalých vězňů.

Mezi nejběžnější činnosti během pracovního volna (především období mezi večerí a večerkou) patřila **četba knih.** Knihovny věznic, trestních ústavů a pracovních útvarů byly po únoru roku 1948 silně redukovány, byla z nich odstraněna díla mnoha autorů, které nový režim označoval za „nepřátelské“ či „protilidové“, vyřazena byla náboženská literatura, jazykové učebnice apod. Naopak doplněna byla literatura propagující komunistický režim a jeho ideologii.

Přestože se vězni nemohli účastnit náboženských obřadů (v roce 1950 byly zavřeny vězeňské kostely a kaple) a v rámci osvětové činnosti byl propagován ateismus, víme, že náboženský život hrál ve věznicích velmi důležitou roli. **Tajné mše,** které sloužili uvěznění kněží, pomáhaly mnohým lidem v žaláři snášet jejich útrapy.

Řada bývalých politických vězňů velmi ráda vzpomíná na tzv. **vězeňské univerzity.** V provizorních podmínkách se od svých spoluvězňů učili cizím jazykům, antické, světové, české a slovenské historii, přírodním vědám apod. „Přednášejícími“ byli většinou uvěznění kněží, představitelé mužských řeholních řádů, spisovatelé, novináři a vysokoškolští profesori.

Výjimečně se dochovaly i **kresby, básně či povídky,** které vznikly v době věznění.

V trestaneckých pracovních táborech při uranových dolech vznikaly (hlavně v některých příznivějších obdobích) **sportovní kroužky** – mezi odsouzenými se velké oblíbené těšily fotbal, basketbal, odbíjená, stolní tenis a šachy.

Pro politické vězně byla v průběhu celého věznění důležitá **vzájemná solidarita,** která jim pomáhala překonávat nejtěžší chvíle.

6. S čím se museli vězni nejčastěji vyrovnávat po propuštění na svobodu?

Politici vězni se po propuštění na svobodu museli vyrovnat s řadou problémů a komunistický režim se snažil jim jejich návrat do společnosti co nejvíce ztížit. V důsledku špatných podmínek v žaláři a vinou těžké práce se často vraceli s **podlomeným fyzickým i psychickým zdravím.** Někteří z nich se neměli kam vrátit (byl jim zkonfiskován majetek, mnohdy členové jejich rodin zemřeli či byli přesídleni). Dalším se během věznění rodina rozpadla nebo si po dlouhé době odloučení složitě hledali cestu ke svým partnerům a dětem. Bývalí vězni **neměli po propuštění žádné finanční prostředky** a práci hledali jen těžko – například středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní lidé měli mizivou šanci vrátit se ke svému oboru. Byli nuceni žít se **těžkou manuální prací,** většinou špatně placenou. Často i na svých nových pracovištích byli vystaveni ústrkům a ponižování. Pouze malé části bývalých vězňů se podařilo nalézt pracovní uplatnění odpovídající alespoň částečně jejich vzdělání. Zatčení studenti nedostali příležitost dostudovat svůj obor a po návratu z vězení na ně čekala ještě povinná vojenská služba. Lidem v důchodovém věku nebyl přiznán důchod, na který měli nárok, případně jim byl přiznán tak nízký, že nepokryval životní minimum.

Mnozí z propuštěných vězňů zůstávali v očích komunistického režimu „nepřevychovanými třídními nepřáteli“ a **i po letech byli sledováni.** V případě, že byli propuštěni na amnestii, zbytek trestu se jim automaticky neodpouštěl – s propuštěním na svobodu se pojila podmínka beztrestnosti v průběhu dalších několika let. Část bývalých politických vězňů byla opakovaně perzekuována, někteří raději zvolili na konci 60. let (i v souvislosti s okupací Československa v roce 1968) emigraci.

7. Jak probíhal protest, v rámci kterého vězeňkyně zaslaly dopis generálnímu tajemníkovi OSN?

V červnu 1956 napsalo **dvanáct žen – politických vězeňkyň** z izolovaného oddělení ženské věznice v Pardubicích – dopis generálnímu tajemníkovi OSN Dagu Hammarskjöldovi, o jehož plánované návštěvě Československa se dozvěděly z denního tisku. Jednou z nich byla i Dagmar Skálová, protagonistka filmu Ztracená duše národa III. – Ztráta slušnosti. Dopisy byly napsány v češtině a ke každému z nich byl přiložen překlad v angličtině, francouzštině nebo němčině.

V dopisech ženy **popsaly vlastní osudy** po roce 1948 a své **životní podmínky v pardubické vězni-**

ci. Vysvětlovaly, v jakém postavení se v „lidovědemokratickém“ Československu nacházejí političtí vězni, na svých případech dokazovaly rozpory mezi projevy československých politiků a skutečným stavem věci a žádaly tajemníka o nápravu. Dopisy se dostaly do rukou cenzorů a adresátovi doručeny nikdy nebyly.

Na ženy čekaly výsledky, které se týkaly organizace celé akce a také jejich stížností na podmínky ve vězení i kruté vyšetřovací metody. Výsledkem vyšetřování byly **přísné kázeňské tresty**, které byly uděleny všem pisatelkám dopisů. Důsledky odvážného vystoupení si nesly i v dalších letech věznění, protože účast v tomto protestu byla **přítěžující okolností** při rozhodování o udělení či neudělení amnestie.

Dopisy, které můžeme považovat za jeden z vrcholných projevů protestu proti zlovůli totalitního systému, byly založeny do osobních spisů vězeňkyň. Odtud se později dostaly do Národního archivu, kde jsou dnes uchovávány.

Obecné informace o politických procesech v komunistickém Československu v období 50. let 20. století naleznete v sekci Otázky a odpovědi na str. 29–31.

Odpovědi vypracoval:

Tomáš Bursík, historik

Literatura:

BARTOŠEK, Karel: *Český vězeň. Paseka*, Praha–Litomyšl 2001.

BURSÍK, Tomáš: *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*, Praha 2006.

BURSÍK, Tomáš: *Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu*. OABS MV, Praha 2007.

CUHRA, Jaroslav – VEBER, Václav (eds.): *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci*. Karolinum, Praha 1999.

GAĎOUREK, Ivan – NEHNĚVAJSA, Jiří: *Žalářování, pronásledování a zneuznání*. MU, Brno 1997.

HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990.

KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost*. Doplněk, Brno 1999.

KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce. Mladá fronta*, Praha 1993.

KÝR, Aleš: *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945–1955*. Slezské zemské muzeum, Opava 2002.

PALKOSKOVÁ-WIESENBERGEROVÁ, Albína: *Tři životy – osudy žen staropražského rodu*. Pluto, Praha 1998.

PECKA, Karel: *Motáky nezvěstnému*. Atlantis, Brno 1990.

PETRÁŠOVÁ, Ludmila: *Vězeňské tábory v Jáchymovských uranových dolech 1949–1961*. In: *Sborník archivních prací*, roč. 44, 1994, č. 2.

ŠIMKOVÁ, Dagmar: *Byly jsme tam taky*. Orbis, Praha 1991.

ZÁBRANOVÁ, Jiřina: *Ohlédnutí*. Torst, Praha 1994.